

М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН України

*О.Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність

Формування ефективного механізму господарювання в аграрній сфері цілком і повністю залежить від успішності розвитку ринкових інститутів. Це аксіома, доведена практикою і наукою, адже за визначенням Й. Шумпетера підприємцями вважаються господарюючі суб'єкти, функцією яких є здійснення нових комбінацій ресурсів¹. Підтримуючи таку постановку проблеми щодо інноваційності підприємництва, розкриємо інституціональні аспекти його адаптації до умов ринку.

Процеси, пов'язані з подальшою інституціональною перебудовою вітчизняної системи аграрного підприємництва, так чи інакше відбуваються у напрямі розвитку дієвого комплексу соціальних і економічних утворень, або ж формалізованих інститутів ринкового змісту. Підприємництво є визначальним інститутом, життєзабезпечуваль-

ним чинником функціонування аграрної економіки. Оприлюднення наукових публікацій з проблем аграрного підприємництва має переважно класичний підтекст, тому інституціональне спрямування досліджень викликає інтерес.

Питання теорії, методології та практики функціонування підприємств, в аграрній економіці досліджуються змістовно і фундаментально такими науковцями як П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.Г. Андрійчук, В.В. Юрчишин, Ю.О. Лупенко, Ю.С. Коваленко, П.М. Макаренко, Л.В. Романова, О.М. Могильний, М.Я. Дем'яненко, О.О. Мороз та інші, проте вважаємо за доцільне проведення ґрунтовної оцінки сутності й рольових ознак аграрного підприємництва з позиції інституціональної методології. Головна проблема розвитку підприємництва в аграрній сфері – інституціональне забезпечення. Від стану її розв'язання залежить мотивація підприємців.

¹ Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер; пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

Розвиток аграрного сектору економіки характеризується докорінними трансформаціями, зміною системи виробничих відносин. Перетворення у підприємницькому середовищі якраз можна назвати трансформацією інституціональних умов розвитку господарських формувань.

Дослідження теорії та практики інституціональних взаємодій в економіці дають нам підстави для персоніфікації методології інституціоналізму. В даному ракурсі наукового пошуку вважаємо правомірним наголосити щодо питання розвитку підприємництва зокрема про те, що не завжди відсутність економічних ресурсів і достатньої державної підтримки є стримувальним фактором забезпечення конкурентоспроможності галузі. Визначальними умовами ефективності підприємництва є інституції, інститути ринку. Саме невідповідні потребам ринку інституціональні умови стримують розбудову ефективної аграрної економіки, не реформи як константа, а правила гри (інституції) уособлюють неефективність. На цьому потрібно наголосити, бо, наприклад, неможливість фактичної реалізації (з погляду доходів) права власності селянина зумовлює відсутність економічного інтересу жити і господарювати на селі. Адже механізм реалізації права власності недоформований, має половинчастий характер: з одного боку, де-юре селянин – власник, з іншого, де-факто – відсутній механізм економіко-правових засад реалізації цього права. Даний парадокс неминуче й у подальшому уособлюватиме неефективність аграрного розвитку, а сільський підприємець залишатиметься приреченим на низькодохідну діяльність.

Інституціональні трансформації забезпечили формування багатуокладної економіки, що вважаємо інституціоналізацією¹ до ринкових умов. В аграрному секторі організаційно-правовими структурами даних форм виступають: фермерські господарства, приватні підприємства, господарські товариства (акціонерні, командитні, з повною, додатковою та обмеженою відповідальністю), кооперативи, колективні сільськогосподарські підприємства. Проте, як підтверджують до-

¹ Інституціоналізація – завершення формування нових норм, правил, тобто інституцій; реінституціоналізація – реформування чинних норм; деінституціоналізація – припинення існування норм, які вже діють.

слідження науковців, розвиток підприємництва в сільській місцевості має специфічні особливості, зумовлені історичними і трудовими традиціями, соціально-психологічними характеристиками та низькою мобільністю робочої сили, схильністю економічно активного населення до пошуку заробітку поза сільською місцевістю².

Правові інститути регламентації розвитку підприємництва в Україні створено, правове поле включає необхідні нормативно-правові акти, які визначають порядок створення і функціонування підприємств. Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України, інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності, та юридичні особи всіх форм власності. До головних ознак підприємництва і підприємця слід віднести ініціативність, творче мислення (новаторство), готовність до ризику, прийняття неординарних рішень³. За будь-яких умов підприємець прагне до ефективної діяльності, але результати залежать від інституцій, інститутів, які структурують відносини у процесі ринкового обміну.

В економіці взаємодіють інститути, які характеризують ступінь взаємодії структур, споживачів, регуляторні впливи на конкурентну політику фірм, перерозподіл створеного продукту. Продовжується формування інституціонального середовища розбудови ринкового механізму функціонування економіки: створюються правові й економічні інститути ринкового спрямування, які слід класифікувати за сферою життєдіяльності та галузевою приналежністю. Економічними інституціями й інститутами вважаємо сформовані правила, норми традиції – інституції; утворення, такі як власність, економічна ментальність, а також організаційно-правові структури, установи, організації – інститути, що консолідують і спрямовують взаємодії індивідів в економіці (рис.).

Інститути економіки й ринку забезпечують формально-функціональне оформлення суспільного буття в частині визначення об-

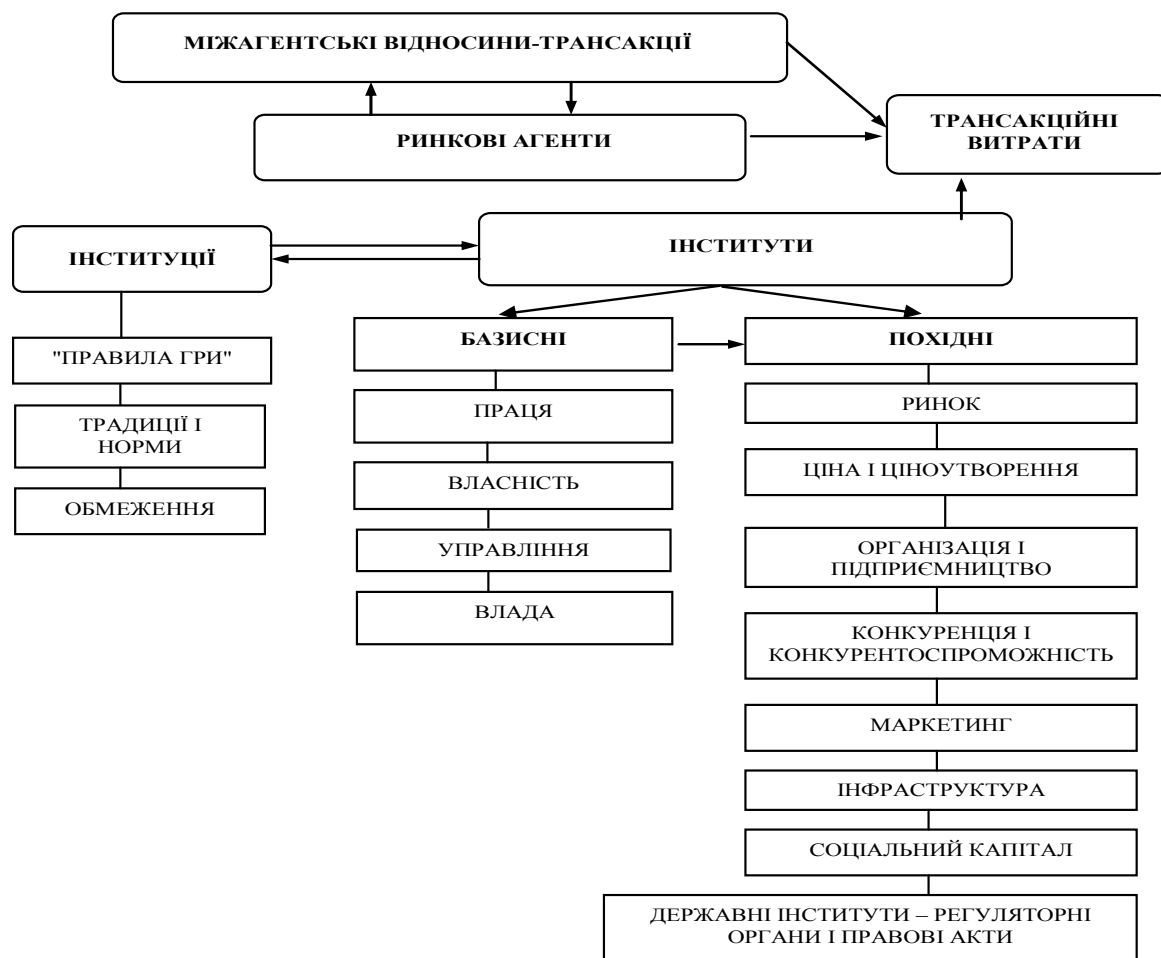
² Пугачова К.М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості / К.М. Пугачова – К. : Знання України, 2004. – 220 с.; Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.

³ Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.; Пугачова К.М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості / К.М. Пугачова – К. : Знання України, 2004. – 220 с.

межень поведінки підприємницьких структур. Природа і функціональна змістовність ринку інституціональна за структурою, що дає підстави вважати його інституціональною системою, яка дотримується принципів комплексності, саморегулювання та конкуренції, а це вимагає регулювання, щоб збалансувати інтереси виробників, споживачів, держави¹.

Суспільство, формуючи економічний базис свого розвитку, історично визначило ін-

ституціональну структуру ринку як систему взаємозалежних утворень, що організують інституціональну структуру впливів держави й ринку на поведінку підприємств. Дана інституціональна структура є органічно вбудованою системою економічних відносин, регуляторів, інституцій та інститутів. Проте базисом організації ринкових процесів є інституціональний механізм, економічні інститути ринку, серед яких провідну роль відіграє підприємництво.

Система ієрархій і структура економічних інституцій та інститутів ринку

Підприємець прагне максимізувати власний дохід, для чого займається пошуком нових шляхів підвищення ефективності діяльності. Головним елементом досягнення мети підприємства є прийняття і реалізація управлінських рішень, адекватних середовищу ведення бізнесу. Підприємницька діяльність заснована на необхідності реалізації можливостей підприємця у контексті досяг-

нення відповідної мети за допомогою усіх наявних у нього засобів. У системі виробничих відносин функціонує велика кількість організацій, між якими існує конкурентна боротьба.

Ринок передбачає розвиток якісно нового типу економіки, що зумовлює зміни в організації виробництва. В теоретико-методологічному плані вихідною позицією розв'я-

¹ Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: теорія, методологія і організація: автореф. дис. ... докт. екон. наук. – К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2010. – 36 с.; Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку / О.Г.Шпикуляк – К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. – 480 с.

зання проблеми є визнання різних форм підприємницької діяльності. Аграрна сфера – це особливе середовище виробництва, де підприємництво підвладне впливу природних факторів. Серед характеристик підприємницького середовища в аграрній сфері – сезонність виробництва, використання землі як основного фактора, залежність результатів від природних умов і фактора часу.

Із проведених авторами досліджень¹ можна зробити висновок, що ринкові умови зумовлюють відповідний стиль мислення та напрями мотиваційних дій підвищення почуття відповідальності перед засновниками, самостійність господарської поведінки, знання кон'юнктури ринку, особливості відносин між партнерами. Серед механізмів впливу на підприємницьку діяльність слід виділити чинники економічної відповідальності й доходу, співвідношення між якими і є визначальним. Проте не варто ігнорувати принципи як мотивацію до підприємницької діяльності та вільного вибору виду діяльності, самостійного формування програми діяльності та вибору цін, вільне розпорядження прибутком і здійснення зовнішньоекономічної діяльності з використанням валютної виручки. Особистості, які прагнуть до успіху, або підприємці характеризуються готовністю прийняти відповідальність та виявити рішучість у невизначених ситуаціях, прагненням до розумного ризику, вмінням ставити реальні цілі й ускладнювати їх після досягнення успіху. Підприємці – це найбільш дійова частина суспільства, провідна сила в економіці. Підприємництво – інститут забезпечення інноваційного розвитку економіки, який виступає засобом структурної перебудови, стимулом трансформаційних змін через інституціоналізацію економічних відносин до умов ринку.

Формування підприємницького середовища і становлення підприємств ринкового типу відбувається в не досить сприятливих

умовах, які мають місце у сільському секторі економіки. Зокрема, в аграрній сфері з боку держави недостатня підтримка малого й середнього бізнесу, загальний кризовий стан сільського господарства, що нині є антистимулювальним чинником стосовно посилення соціальної функції підприємництва та піднесення сільських територій. Проте комплексний підхід, стратегія виходу з майже патової ситуації в аспекті ефективності аграрних підприємницьких структур, розширеного відтворення й нарощування їх капіталу, переходу до сталого розвитку відсутні.

Наслідком неефективних, навіть неринкових інституційних відносин між власниками капіталу-землі та підприємцями-орендарями є нераціональне використання даного активу. Це спричинено існуючими інституціями або правилами гри, які спонукають орендаря до безвідповідальності, а у селянина формують стійкий стереотип байдужого ставлення до своєї ж власності як джерела доходу. Причина у відсутності ефективного інституту довіри, захисту прав селянина, а головне – відчутті тимчасовості бізнесу, який переважно заснований і функціонує не на власних (засновників підприємств), а на запозичених активах землі (особливо) та майна. Це той головний інституціональний парадокс, який стримує утвердження ефективного, конкурентоспроможного аграрного підприємництва – економічно відповідального перед суспільством і державою.

Ця проблема інституціонального характеру, її існування підтверджує думку про те, що інститут аграрного підприємництва ще не став економічно відповідальним, а надлишок економічної влади дає можливість для диктату умов формування відносин, які, головним чином, пов'язані із перерозподілом ренти не на користь селянина-власника. Інституційні власники – селяни-орендодавці – знаходяться в орбіті недосконалого економіко-правового середовища, що породжує відчуженість і демотиваційні умови аграрного розвитку. Інакше кажучи, правильною виявляється теза, що інститут підприємництва через недосконалість правил та умов

¹ Малік М.Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. - № 11. – С. 138-149; Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.; Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 3-10.

економічних взаємодій поки що не став взаємовигідним інститутом для його функціональних учасників. Про це красномовно свідчать показники витрат виробництва, які напряду залежать від ефективності процесу інституціоналізації підприємництва до ринкових умов.

Розвиток і результати діяльності підприємств залежать від економічних відносин у механізмі ціноутворення, які базуються на інтересі кожного одержати відшкодування вкладеного капіталу й праці. Проте механізм формування ціни є одним із найбільш проблемних аспектів розвитку підприємництва та предметним відображенням можливостей забезпечення прибуткової діяльності.

У межах дослідження ефективності підприємництва необхідно є оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції у площині ціноутворення, а саме – з позиції аналізу існуючої номенклатури витрат, темпи зміни яких з інституціонального погляду залежать і від організаційної форми підприємництва (табл. 1).

Проте економічні, інституціональні трансформації періоду становлення ринку спричинили проблеми, які обмежують конкурентні можливості товаровиробників. Тому формування аграрного ринку знаходиться у фазі, коли потрібно активно сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції, що вимагає поліпшення інституціонального забезпечення механізму функціонування та розвитку ринкових відносин.

Всеосяжним за своєю природою є інститут власності, феномен власності прямо чи опосередковано дотичний до усіх без винятку утворень, речей, здобутих суспільством і людиною в процесі еволюції. Власність визначає мотиви поведінки індивіда, структуру потреб, соціально-економічні параметри, а також передумови інноваційності суспільного розвитку. Проблема власності, її функціонування в економіці має інституціональну природу, визначену економічною системою суспільства, формує таким чином відповідний рівень добробуту нації, а також перспективи розвитку галузей економіки, в даному випадку розглядається аграрна.

1. Середньорічні темпи приросту витрат на сільськогосподарську продукцію аграрних підприємств за 2001-2008 рр.*

Показник	С.-г. підприємства	У тому числі					
		Господарські товариства	Приватні товариства	Фермерські господарства	С.-г. кооперативи	Державні підприємства	Інші
Витрати на оплату праці	1,127	1,145	1,108	1,239	0,987	1,100	1,314
Відрахування на соціальні заходи	1,550	1,591	1,514	1,708	1,410	1,523	1,462
Матеріальні витрати в собівартості продукції – всього	1,182	1,210	1,156	1,345	0,982	1,066	1,269
Амортизація	1,147	1,189	1,162	1,382	0,872	0,991	1,295
Інші витрати (вкл. плату за оренду) – всього	1,139	1,162	1,114	1,294	0,944	1,062	1,260
у тому числі оренда плата за:							
земельні частки (паї)	1,117	1,127	1,118	1,300	0,960	1,074	1,231
майнові паї	0,980	0,985	0,960	1,107	0,906		1,167
Витрати – всього	1,171	1,198	1,148	1,331	0,976	1,074	1,278

*Для розрахунку середньорічного темпу приросту використано формулу $\sqrt[n]{\frac{Y_n}{Y_1}}$, де Y_n – останнє значення ряду; Y_1 – перше значення ряду; n – кількість років.

Українське аграрне сьогодення характеризується проблемами, які щодо інституту власності найбільш гострі. Нині в сільсько-

му господарстві мають місце інституціональні особливості ефективності, зокрема це пов'язано з «інститутом власності», завдяки

якому в економіці функціонують підприємства різних організаційно-правових форм. Сам факт існування плюралізму організаційно-правових форм господарських структур зумовлює диференціацію їх конкурентоспроможності, зокрема в умовах трансформаційної економіки. При цьому слід зазначити, що в національній аграрній економіці господарства населення виявилися конкурентоспроможнішими, адже мають можливість швидко адаптуватися до змінюваного середовища.

У даному аспекті присутні земельні, майнові питання, які все ще трансформуються

практичною дійсністю до ринкових умов. Однак потрібно констатувати, що інститут власності, передусім приватної, який функціонує за існуючих інституціональних умов і національних традицій, поки що неефективний. У сільському господарстві, за відсутності відповідних традицій, недоформованості інституційного ринкового середовища, селянин залишається фактично відчуженим від власності на засоби виробництва і результатів праці, адже не може ефективно впливати на їхнє використання (табл. 2).

2. Земельні ресурси сільськогосподарських підприємств*

Показник	Сільськогосподарські угіддя – всього, тис. га						Взято в оренду, %					
	2001	2002	2003	2004	2006	2008	2001	2002	2003	2004	2006	2008
Сільськогосподарські підприємства – всього	22935	21815	18949	17698	15555	18167	85,9	90,1	90,1	91,2	90,8	94,2
Із них:												
Господарські товариства	13056	12572	10918	10293	9334	10605	87,7	92,6	93,4	94,4	93,8	97,8
Приватні підприємства	4580	4403	4046	3981	3578	4838	95,0	96,7	96,9	98,2	97,9	97,6
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	3784	3281	2631	2141	1537	1145	89,3	95,9	93,3	94,6	95,3	96,7
Державні підприємства	927	908	796	757	701	635	3,5	4,0	3,0	4,4	3,6	3,1

* Дані Державного комітету статистики України (Ф50-сг).

Основу капіталу підприємств – понад 90% сільськогосподарських угідь, які задіяні сільськогосподарськими підприємствами у виробничому процесі, становлять орендовані землі. Земля як визначальний фактор в аграрному виробництві є тимчасово залученим (на строк оренди) капіталом. "Особлива ситуація" полягає в тому, що орендарі не

заінтересовані у збереженні якісних характеристик даного ресурсу, відновленні родючості ґрунту, максимально використовуючи його потенціал. Це слід пов'язувати з тим, що більшість підприємців працюють в аграрній сфері тимчасово і не вбачають у такій діяльності перспективи.

3. Розвиток аграрних підприємств у постреформаційний період*

Показник	2001 р.				2004 р.				2006 р.				2008 р.			
	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.-г. виробничі кооперативи	Державні підприємства	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.-г. виробничі кооперативи	Державні підприємства	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.-г. виробничі кооперативи	Державні підприємства	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.-г. виробничі кооперативи	Державні підприємства
Кількість підприємств, од.	6970	2577	2165	335	5259	2393	1198	278	4226	2093	845	260	5062	2928	708	271
Середня площа с.-г. угідь, га	1873	1573	1749	2636	1957	1663	1787	2722	2209	1709	1819	2696	2095	1652	1618	2345

Активи на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	272	238	381	563	260	186	343	548	305	214	343	628	Д.в.	Д.в.	Д.в.	Д.в.
Середньо-облікова чисельність працівників (на одне підприємство), осіб	140	119	156	211	99	81	113	161	96	67	97	143	71	40	70	101
Валовий прибуток на одного працівника, тис. грн	1,53	1,51	0,76	2,50	2,58	2,30	0,22	0,27	3,08	2,67	-0,78	-1,55	10,2	13,2	4,6	0,2
Валовий прибуток на 1 грн активів, коп	4,21	4,81	1,78	3,56	5,02	6,01	0,41	0,29	4,41	4,92	-1,22	-1,31	д. в.	д. в.	д. в.	д. в.
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	16,3	19,6	11,1	24,9	9,6	12,0	1,7	1,5	6,0	7,3	-3,5	-5,6	12,6	17,8	12,1	0,5
Оплата праці одного працівника, грн/міс.	123,4	113,4	106,7	170,5	270,5	243,1	212,4	331,5	464,2	423,9	354,0	507,3	872,6	775,7	658,4	896,8
Орендна плата на 1 га орендованої землі, грн	81,2	75,4	80,9	154,9	106,1	99,4	101,5	96,4	120,6	113,8	106,1	98,5	194,4	171,0	164,8	158,5

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України (Ф50-сг).

У результаті аграрної реформи відбулася деінституціоналізація суспільної та державної монополії на володіння активами в сільському господарстві й реінституціоналізація приватної власності шляхом паювання майна і землі (табл. 3).

Підприємницькі структури в аграрній сфері мають вирішувати питання продовольчої безпеки держави, тобто задовольняти потреби населення у відповідній продукції, що становить виробничу функцію. У розвитку підприємництва поряд із виробничою функцією провідною має бути і соціальна. Мета останньої – створення бази для розвитку "соціуму", тобто території, сім'ї та особистості зокрема. На жаль, трансформаційні процеси в сільському господарстві, пов'язані з реорганізацією колективних підприємств у

ринкові структури, не стали чинником, який сприяє в широкому загалі поступальному розвитку підприємництва.

Незадовільна реалізація аграрною виробничою системою своєї основної суспільної функції та головної цілі свідчить про розбіжність у цілях і завданнях господарюючих суб'єктів. Конкретні господарські форми існують у системі виробничих відносин, які складаються в межах певної форми власності. Тобто, соціально-економічна природа форм підприємницької діяльності визначається панівними в суспільстві відносинами власності. Водночас господарські форми різняться за розмірами, розміщенням, організацією виробництва і праці, структурою підприємств (табл. 4).

4. Динаміка ринкових трансформацій аграрних формувань*

Показник	Станом на 01.01.2002	Станом на 01.02.2003	Станом на 01.01.2005	Станом на 01.01.2006	Станом на 01.01.2007	Станом на 01.08.2008
Створено на базі колишніх КСП нових агроформувань, од.	15054	15749	16143	16111	16 104	15995
У тому числі:						
фермерські господарства	1452	1723	1863	1865	1834	1862
приватні підприємства	3482	3625	3634	3643	3669	3689
господарські товариства – всього	7492	7560	7849	7849	7890	7767

<i>із них:</i>						
товариства з обмеженою відповідальністю	6864	6936	7208	7208	7235	7114
відкриті акціонерні товариства	345	299	309	309	318	320
закриті акціонерні товариства	264	299	313	313	314	316
повні товариства	5	5	5	5	5	5
інші товариства	14	21	14	14	18	12
сільськогосподарські кооперативи – всього	2305	2391	2344	2 340	2315	2295
<i>із них:</i>						
виробничі	2237	1990	2226	2 220	2208	2178
обслуговуючі	68	401	118	120	117	117
інші формування	323	450	453	414	386	382
Кількість "залишкових" КСП	1184	1054	907	870	825	600
Чисельність осіб, які одержали майнові свідоцтва	5026116	5671360	5719733	5757991	5755606	5777026
Видано майнових свідоцтв до загальної чисельності осіб, які мають право на майновий пай, %	80,4	90,7	93,6	94,3	93,9	94,1
Чисельність осіб, які одержали державні акти на право власності на земельну ділянку	1418227	3087209	5076185	6913495	6801890	6801890
Видано державних актів до виданих сертифікатів, %	21,8	46,0	74,7	83,5	87,6	90,6

* Систематизовано за даними Міністерства аграрної політики України.

Галузь стає більш дохідною, конкурентоспроможною, а сільськогосподарські підприємства здатні закріпити за собою роль гаранта продовольчої безпеки нації. Оцінка часткових показників ефективності діяльності сільгосп підприємств виявила зовсім іншу картину: собівартість виробництва, тобто витрати підприємців на організацію – здійснення господарської діяльності – постійно зростають. Це ще раз підтверджує думку про те, що трансформації продовжуються, особливо щодо інституціональних умов регулювання розвитку підприємницької діяльності.

Ринкова економіка не може автоматично регулювати всі соціальні й економічні процеси в інтересах суспільства та громадян сама по собі. Вона не забезпечує справедливий розподіл доходу, не гарантує право на працю, захист бідних верств населення, не націлює на охорону довкілля. Бізнес не заін-

тересований вкладати капітал у галузі, які не приносять прибутку, але для держави є життєво необхідними.

Дослідження показали, що розвиток інституту аграрного підприємництва в Україні є надзвичайно важливою соціально-економічною проблемою, яка зачіпає інтереси усієї країни у контексті продовольчої безпеки. Труднощі, які супроводжують сьогодні вітчизняну агро економічну систему, пов'язані з трансформацією господарського укладу в аграрній сфері економіки. Усе ще не відновлено порушений спосіб виробництва, а сільськогосподарський бізнес має тимчасовий характер зайнятості підприємця з низькою мотивацією праці. Означена ситуація є наслідком незавершеності аграрної й земельної реформи, а також неефективності регуляторної політики та невідповідності інституціональних умов її здійснення національним особливостям агрогосподарювання.

Розкрито інституціональні особливості формування підприємницьких структур в аграрній сфері, обґрунтовано теоретико-практичні засади розвитку та ефективності інституту підприємництва в умовах інституціоналізації до ринку.

Раскрыты институциональные особенности формирования предпринимательских структур в аграрной сфере, обоснованы теоретико-практические основы развития и эффективности института предпринимательства в условиях институционализации к рынку.

The peculiarities of institutional formation of agroindustrial enterprises are highlighted. The theoretical and practical bases of enterprising under the circumstances of market institutionalisation are substantiated.

* * *